

KOPSTUKKEN VAN DE KASSELRIJ

DE HOOGBALJUWS VAN HET LAND VAN WAAS IN DE ZESTIENDE EN ZEVENTIENDE EEUW

In deze bijdrage wordt ingegaan op een vorstelijk ambtenaar die in het publiekrechtelijke en militaire leven van het Land van Waas een centrale rol speelde, de hoogbaljuw. De opzet van deze bijdrage is tweeledig. Enerzijds willen we nagaan wat precies de rol was die de hoogbaljuw in het Waasland speelde, welke zijn bevoegdheden waren en of daarin in de loop van de twee bestudeerde eeuwen wijzigingen zijn opgetreden. Anderzijds willen we een aantal persoonlijke aspecten van de opeenvolgende hoogbaljuws aan een onderzoek onderwerpen, in de hoop op die manier conclusies te kunnen formuleren met betrekking tot hun (evoluerende?) sociaal profiel. Familiale netwerken, loopbaanontwikkeling en sociale status zijn de belangrijkste elementen die daarbij tegen het licht zullen worden gehouden.

1 Het Land van Waas

De hoogbaljuw was in de kasselrij Land van Waas de voornaamste vertegenwoordiger van de vorst. Kasselrijen waren intermediaire publiekrechtelijke instellingen in het graafschap Vlaanderen, gesitueerd tussen de lokale besturen en de graaf. Zeer algemeen zou men ze kunnen definiëren als plattelandsdistricten, door de graaf ingericht in functie van de uitoefening van zijn gezag. De kasselrij Land van Waas lag in het noordoosten van de huidige provincie Oost-Vlaanderen. Ze behoorde tot het Gents Kwartier en had als noordelijke grens de steden en ambachten van Axel en Hulst. In het zuiden vormde de Durme de scheiding met het Land van Dendermonde, in het westen grensde het Land van Waas aan de kasselrij Oudburg, terwijl de oostelijke grens van de kasselrij werd gevormd door de Schelde. Aan de overkant van de stroom bevond zich het hertogdom Brabant, met de stad Antwerpen.

De kasselrij bestond uit twee delen, de Keure en de Apanage. De Keure omvatte negentien parochies: Bazel, Belsele, Daknam, Elversele, Kemzeke, Kruike, Lokeren, Melsele, Moerbeke, Nieuwkerken, Sinaai, Sint-Gillis, Sint-Niklaas, Sint-Pauwels, Stekene, Tielrode, Vrasene, Waasmunster en Zwijndrecht. Ook een gedeelte van Haasdonk, de zogenaamde Keure in Haasdonk, ressorteerde onder dit gebied. In de Keure oefende het hoofdcollege in naam van de graaf het opperste gezag uit. Twee van de Keureparochies, Kruike en Zwijndrecht, hadden een afwijkende regeling inzake de strafrechtspraak en

werden in de costumen als ‘vassalryen’ omschreven.¹ De Apanage omvatte de parochies Burcht, Eksaarde, Rupelmonde en Temse. Het waren bestuurlijk en juridisch onafhankelijke heerlijkheden, die rechtstreeks onder de Raad van Vlaanderen ressorteerden. Enkel voor wat betreft de vorstelijke belastingen waren ze aan het hoofdcollege onderworpen,² maar in de loop van de zeventiende eeuw kwamen ze meer en meer onder het gezag van het hoofdcollege te staan.³ Het Land van Beveren werd in de Wase costumen van 1618 omschreven als ‘ligghende neffens ende met diversche spleten geinclaveert inden voorseijden Lande van Waes’.⁴ Het gebied omvatte in oorsprong de dorpen Beveren, Kallo, Kieldrecht en Verrebroek, en telde daarnaast verschillende enclaves in de Keure.⁵ Het behoorde *stricto sensu* niet tot de kasselrij, maar had in de praktijk hetzelfde statuut als de Apanage. Het volledige ressort van de kasselrij werd aangeduid met de term ‘Generaliteit’.

2 Hoofdcollege en leenhof

De belangrijkste instellingen van de kasselrij waren het hoofdcollege en het leenhof. Het hoofdcollege bestond uit de hoogbaljuw – waarover zo dadelijk meer – en zeven hoofdschepenen, die voor het leven werden benoemd.⁶ Tal van hoofdschepenen woonden buiten het Land van Waas, doorgaans in Gent. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw werd bij de aanstelling van nieuwe hoofdschepenen geregeld erop aangedrongen dat de betrokkene zich in het Land van Waas zou vestigen.⁷ In de praktijk echter bleven verschillende hoofdschepenen in Gent wonen, tot de Geheime Raad op 28 februari 1658 een reglement uitvaardigde dat bepaalde dat de hoofdschepenen hun vaste verblijfplaats in het Land van Waas moesten hebben, zodat ze snel konden worden opgeroepen. Slechts één hoofdschepen mocht in Gent wonen ‘pour y solliciter les affaires dudit pays’.⁸ Deze regel werd bevestigd in een reglement van 5 november 1679.⁹ De leden van het hoofdcollege konden rekenen op ondersteuning door een griffier en verschillende ambtenaren, die de dagelijkse werking van de instelling verzekerden. Sinds 1518 werden de hoofdschepenen ook bijgestaan door een pensionaris. Dat was ‘eenen gheleerden ende gheexperimenteerden man’,¹⁰ een universitair geschoold jurist die de hoofdschepenen van advies diende, vooral

1 Costumen van den Lande van Waes, Gent, 1773, rubrica I, artikel III.

2 Costumen van den Lande van Waes, rubrica I, artikel IV.

3 R. De Bock, *Het Hoofdcollege van het Land van Waas (1648-1794). Bijdrage tot de politieke, institutionele en economische geschiedenis der kasselrijen in Vlaanderen*, licentiaatsverhandeling Rijksuniversiteit Gent, Gent, 1964, 8.

4 Beveren, Rijksarchief (hierna verkort ‘RABN’), Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 1784.

5 Doel wordt in dit overzicht niet vermeld, aangezien het pas in 1792 een afzonderlijke parochie werd. Tot dan ressorteerde Doel onder Kieldrecht.

6 P. Decuyper, *Verbanning, onthoofding, ophanging of brandstapel? De veroordeelden van de Raad van Beroerten in het Land van Waas en de Vier Ambachten*, licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Gent, 1994, 12.

7 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 389, f° 11 v°.

8 ‘Om er de zaken van gezegd land te behartigen’, RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 14, f° 4.

9 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 14, f° 31.

10 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 3199, f° 6 v°-7 r°.

in het kader van de processen die voor het hoofdcollege werden gevoerd. Het feit dat het de pensionarissen wel was toegestaan om buiten de kasselrij te blijven wonen – en meestal was dat in Gent – toont aan dat het hoofdcollege competenties in huis wilde halen die in het eigen ressort niet voorhanden waren.

Het hoofdcollege stond onder meer in voor de verspreiding van de vorstelijke ordonnaties, het vaardigde eigen verordeningen uit en keek toe op de naleving van alle regels. Het stelde de schepenen en griffiers aan in de Wase dorpen en oefende het toezicht uit op hun bestuur. De hoofdschepenen verleenden advies aan de Leden van Vlaanderen, dit is de Vlaamse standenvertegenwoordiging, inzake fiscale aangelegenheden en organiseerden de bede-inningen. Indien nodig werd het hoofdcollege door de landsheer ingeschakeld in het kader van de landsverdediging. De hoofdschepenen spraken ook recht in civiele zaken, meestal in beroep maar in sommige gevallen ook in eerste aanleg. Voor strafzaken werd de lage justitie in de kasselrij uitgeoefend door de dorpsschepenenbanken. Ernstige criminele aangelegenheden waren een bevoegdheid van het leenhof, dat werd gemaand en voorgezeten door de hoogbaljuw. Het bestond uit zeven ‘s gravenmannen, leenmannen uit de kasselrij die jaarlijks werden vervangen.¹¹ Het hoofdcollege speelde enkel een rol in de strafrechtspleging door het leenhof wanneer er tortuur aan te pas kwam. Indien het leenhof een verdachte die inwoner was van de Keure wenste te laten folteren, voorzag de keure van 1241 in een toezicht door de hoofdschepenen.¹² In dat geval bracht de hoogbaljuw de hoofdschepenen op de hoogte. Twee van hen woonden vervolgens de scherpe ondervraging bij.¹³

3 De hoogbaljuw

De werking van het hoofdcollege en het leenhof werd in grote mate gestuurd door de hoogbaljuw. Hij was de institutionele spil van de kasselrij. Aanvankelijk echter kende het Land van Waas geen eigen baljuw. Bij haar ontstaan in 1241 bleef de kasselrij ressorteren onder de Gentse baljuw, die bevoegd was voor het hele Gentse Kwartier. Hij benoemde de baljuw van het Waasland en beschouwde hem als een ondergeschikte. De Wase baljuwsrekeningen werden ook geïntegreerd in de rekeningen van de Gentse baljuw. Geleidelijk aan nam de invloed van Gent echter af. Dit was wellicht een gevolg van het zelfstandigheidsstreven van de nieuwe kasselrij, die hierin gesteund werd door de graven, aangezien zij hierdoor het stedelijke particularisme konden inperken. Al in de tweede helft van de dertiende eeuw noemden de Wase baljuws zich ‘baljuw’ in plaats van ‘onderbaljuw’ en vanaf 1335 werden ze rechtstreeks benoemd door de graaf in plaats van door de Gentse

¹¹ *Costumen van den Lande van Waes*, rubrica I, artikel XIII.

¹² Brussel, Stadsarchief (hierna verkort ‘SABR’), Charters van de graven van Vlaanderen met betrekking tot het Land van Waas, zonder nummer.

¹³ *Costumen van den Lande van Waes*, rubrica I, artikel XVII. Dit gebeurde nog steeds in de tweede helft van de zeventiende eeuw, zie bv. RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 399, f° 97 v°.

baljuw.¹⁴ De Wase baljuw bleef echter de ondergeschikte van deze laatste, want hij moest aan hem financiële verantwoording afleggen.¹⁵ Gedurende de hele veertiende eeuw werden de ontvangsten en de uitgaven verbonden aan het ambt van baljuw van het Land van Waas ingelast in de rekeningen van de baljuw van Gent, die als enige rekenschap moest geven aan de graaf. Vanaf de regering van Jan zonder Vrees (1404-1419) maakten de Wase baljuws echter eigen rekeningen op, waarmee het laatste spoor van (financiële) ondergeschiktheid aan de baljuws van Gent definitief verdwenen was.¹⁶ In de loop van de zestienste eeuw liet de Wase baljuw zich meer en meer 'hoogbaljuw' noemen.¹⁷ De term raakte definitief ingeburgerd onder Servaas Van Steelant, die in dienst was van 1562 tot 1604.¹⁸ Zijn schoonzoon en opvolger Philippe de Recourt de Licques was de eerste die systematisch van de titel gebruik maakte. De praktijk werd officieel erkend door de gehomologeerde costumen van de kasselrij van 1618, waarin niet langer van de 'baljuw' maar van de 'hoogbaljuw' van het Land van Waas werd gesproken.¹⁹

De kandidaten voor het ambt dienden te voldoen aan een reeks voorwaarden. In eerste instantie was het vereist dat de te benoemen hoogbaljuw geboren was in Vlaanderen of in een gewest dat Vlamingen aanvaardde in overheidsfuncties. Dit stond gestipuleerd in een ordonnantie die Karel V op vraag van de Vier Leden in 1555 had uitgevaardigd en er werd door de Leden van Vlaanderen ook nauwgezet toegezien op de effectieve toepassing ervan.²⁰ Dat mocht graaf François van Ursel in 1686 ondervinden. Hij was eind 1685 door de vorst in het ambt benoemd en aansluitend ook door het hoofdcollege aanvaard,²¹ maar de Staten van Vlaanderen verzetten zich tegen de keuze. De graaf van Ursel was immers een Brabander en aangezien in Brabant enkel en alleen Brabanders werden benoemd, kwam hij niet in aanmerking voor een benoeming in Vlaanderen. Op 30 januari 1686 verbood de Raad van Vlaanderen aan de hoofdschepenen om de eed van de graaf van Ursel af te nemen.²² Hij werd uit zijn ambt ontzet en vervangen door Ferdinand Filips Van Boneem.²³

De hoogbaljuw moest zijn ambt persoonlijk uitoefenen en om die reden was hij van oudsher verplicht, zoals ook herhaald in het reglement van Karel II van 5 november 1679,

14 J. Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, 1967, 190.

15 M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, 1990, 184-185.

16 Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt*, 190.

17 F. Van Naemen (red.), 'Chronique de François-Joseph de Castro', *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas* (hierna verkort 'AKOKW'), dln. 9 (1882-84) - 12 (1889-90), in het bijzonder 1885-86, 150.

18 R. Vermeir en S. De Smet, 'Kiezen zonder te verliezen. Hoogbaljuw Servaas Van Steelant en het Land van Waas, 1562-1585', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 2012, 93-118.

19 *Costumen van den Lande van Waes*, rubrica I, o.a. art. III-VII.

20 'Privilegie vander Keyserlycke Majesteit in date 7 Meye 1555, dat niemant gheboren uutten landen, de welcke die van Vlaendre excluderen van officien, tot eeneghe officien inde landen van Vlaendre en zal werden gheadmitteert', in: J. Lameere (red.), *Recueil des ordonnances des Pays-Bas, deuxième série, 1506-1700*, dl. 6, Brussel, 1922, 440.

21 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 403, f° 20 r° en Brussel, Algemeen Rijksarchief (hierna verkort 'ARA'), Audiëntie, inv.nr. 2332/6.

22 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 404, f° 233 v°-234 r°.

23 Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 343.

om in het Land van Waas gedomicilieerd te zijn.²⁴ Toch kon de hoogbaljuw ook een beroep doen op een stadhouder of luitenant. Marc Van Steelant legde op 23 september 1535 de eed af als tijdelijk stadhouder van zijn oom, hoogbaljuw Lodewijk Van Steelant. Het was de eerste keer dat een dergelijke aanstelling plaatsvond.²⁵ Dit betekende onder meer dat hij de lokale vierscharen kon gaan manen, wat voor de hoogbaljuw een forse tijdsbesparing inhield. Op 6 mei 1542 kreeg Lodewijk Van Steelant van de vorst opnieuw het recht om een stadhouder aan te stellen. Hij kreeg deze toelating omdat hij vaak ziek was en daardoor niet meer in staat was om zich verschillende keren per week te verplaatsen. Het recht werd hem op 27 juli 1546 opnieuw toegekend, dit keer voor de duur van zes jaar.²⁶ Ook hoogbaljuw Willem Van Waelwijck verkreeg in 1552 de toelating om een luitenant-hoogbaljuw aan te stellen, zonder dat er nog sprake was van een bepaalde termijn.²⁷ De plaatsvervanger van de hoogbaljuw kreeg op die manier een vast bestaansrecht; zijn aanstelling gebeurde niet meer ad hoc.

De hoogbaljuw werd benoemd door de vorst, al dan niet op voordracht van het hoofdcollege.²⁸ Zeker wanneer het ambt vacant werd als gevolg van onvoorziene omstandigheden, zoals in het geval van het plotse overlijden van de hoogbaljuw in functie, zetten de hoofdschepenen zelf de nodige stappen opdat zou worden gezorgd voor een spoedige vervanging. Zonder hoogbaljuw konden tal van zaken immers niet worden afgehandeld. In dergelijke omstandigheden was het doorgaans de stadhouder die als voorlopige opvolger werd aangesteld, of de oudste hoofdschepenen. Pas nadat de centrale regering een geschikte definitieve opvolger had gevonden, werd overgegaan tot de aanstelling van een nieuwe hoogbaljuw.²⁹ Na zijn eedaflegging in de Rekenkamer kreeg die de gebruikelijke ‘patentbrieven’ (of ‘open brieven’) overhandigd en werd het hoofdcollege geïnformeerd over de benoeming. Daarna volgde de inbezitname van het ambt in de kasselrij. Bij zijn aankomst in het Land van Waas werden de open brieven van de nieuwe hoogbaljuw door de hoofdschepenen onderzocht. Na goedkeuring legde hij vervolgens tijdens een plechtigheid in de kerk van Sint-Niklaas de eed af in handen van de oudste hoofdschepenen. Dit gebeurde in aanwezigheid van alle mindere wetten van de kasselrij. Vanaf dat ogenblik

24 ‘Reglement voor het hooft-collegie vanden Lande van Waes’, 5 november 1679, in: *Derden placcaet-boeck van Vlaenderen*, Gent, 1685, 342-346. Van de baljuws werd traditioneel verwacht dat ze in hun standplaats zouden verblijven, zie Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt*, 159-161.

25 Van Naemen, ‘Chronique’, 1885-86, 133.

26 Van Naemen, ‘Chronique’, 1885-86, 140.

27 Van Naemen, ‘Chronique’, 1885-86, 150.

28 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 3199, f° 11 r°.

29 Zo werd in februari 1552 stadhouder Daniel De Vleeschouwer aangesteld tot voorlopig hoogbaljuw in opvolging van Lodewijk Van Steelant, die op 17 november 1551 overleden was (ARA, Audiëntie, inv.nr. 1653/1). Aansluitend drongen de hoofdschepenen er bij de centrale regering op aan een definitieve opvolger te benoemen. Uiteindelijk duidde de centrale regering Willem Van Waelwijck aan om Lodewijk Van Steelant op te volgen. Hij werd aangesteld op 19 maart 1552, Rijsel, Archives Départementales du Nord (hierna verkort ‘ADN’), Chambre des Comptes, inv.nr. 48, f° 62. In 1561 stelde het hoofdcollege voor om de oudste hoofdschepenen, Jan Van Royen, aan te stellen als voorlopige vervanger, RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 449.

was hij officieel in functie.³⁰

Sinds de regering van Karel de Stoute werd het baljuwschap van het Land van Waas verpacht.³¹ In ruil voor een jaarlijks aan de vorst te betalen bedrag kon de baljuw een groot deel van de inkomsten die het ambt genereerde voor zich houden. De totale jaarlijkse opbrengst van het baljuwsambt van Waas is niet te achterhalen, maar ongetwijfeld lag ze aanzienlijk hoger dan de som die de hoogbaljuw jaarlijks op tafel moest leggen. Philippe de Recourt de Licques betaalde in het begin van de zeventiende eeuw 400 pond groten of 2.400 gulden per jaar.³² Vanaf 1662 werd de functie in leenpand (*engagère*) gegeven. Hoogbaljuw Alexander II de Bournonville betaalde 40.000 gulden aan de vorst. Voor die prijs kon hij vrij over het ambt beschikken, tot op het ogenblik dat de vorst aan hem of zijn opvolger dit bedrag zou terugbetalen en het ambt zou terugkeren naar de kroon.³³ Zolang dit niet gebeurde, kon de Wase hoogbaljuw zelf zijn opvolger aanduiden, al dan niet tegen de vereffening van de pandsom die hij er zelf voor betaald had. Naast de eventuele vereffening van de pandsom diende de opvolger in alle geval aan de vorst een eenmalige ambtstaks te betalen, die in 1665 3.200 gulden bedroeg.³⁴

4 Opdrachten en bevoegdheden van de Wase hoogbaljuws

De hoogbaljuw was de vertegenwoordiger van de vorst in het Land van Waas en het hoofd van het bestuur van de kasselrij. Dit bracht een groot aantal opdrachten en bevoegdheden van uiteenlopende aard met zich mee.

De hoogbaljuw regelde de overdracht van lenen en inde ten behoeve van de vorst de feodale en heerlijke rechten. Voor elke overdracht van een leen dat rechtstreeks van de vorst gehouden werd, was zijn voorafgaandelijke toestemming als opperste leenheer vereist. Deze procedure verliep via de hoogbaljuw. Hij ontving ook de bedragen die in het kader van de overdracht betaald moesten worden. In geval van overdracht door erfopvolging diende alleen de leenverheffing (reliëf) betaald te worden (in de zestiende eeuw meestal tien pond parisis).³⁵ Bij een overdracht door verkoop moest de tiendepening worden betaald door de verkoper en de leenverheffing door de koper.³⁶ De hoogbaljuw deed verder

30 François-Joseph de Castro maakt in zijn *Chronique* meermaals melding van deze plechtigheid, die telkens een belangrijk momentum betekende in het publieke leven in de kasselrij, zie o.m. Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 154 (Philippe de Recourt de Licques, 1604) en 1889-90, 50-51.

31 Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt*, 370.

32 Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 154.

33 Zie over de verschillende modaliteiten van ambtsverkoop A. Vandenbulcke, *Le pouvoir et l'argent sous l'Ancien Régime*, Kortrijk, 1992, 27.

34 Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 308.

35 Zie A. De Maere-Limnander, 'Oud Vlaamse leenen, gelegen binnen de Lande van Waas', *Annales du cercle archéologique du pays de Waas*, 1862-64, 167-178 en 295-310.

36 Eerste rekening van Servaas Van Steelant als hoogbaljuw, 15 september 1562 (ARA, Rekenkamers, inv.nr. 14.475, f° 4-5). Het gebeurde regelmatig dat de betrokkenen het betalen van deze rechten trachtten te omzeilen, wat hoogbaljuw Philippe de Recourt de Licques er in 1622-1623 toe bracht aan te dringen op regelgeving ter zake, zie *Placcaet ende ordonantie*

ook onder meer de afhandeling van de rechten van dode hand, de erfopvolging van bastaarden, het recht op nalatenschap van vreemdelingen en de nalatenschap van overledenen zonder rechtstreekse erfgenamen.

Op bestuurlijk vlak maakte de hoogbaljuw deel uit van het hoofdcollege en participeerde hij in de werkzaamheden van deze instelling. Hij zat de vergaderingen van het hoofdcollege voor en trad er op als vertegenwoordiger van de landsheer. In die hoedanigheid waren hem een aantal specifieke bevoegdheden toegekend. Zijn meest omvattende taak was de controle op het optreden van de hoofdschepenen. De hoogbaljuw greep in wanneer hij van mening was dat het hoofdcollege of een bepaalde hoofdschepen niet goed functioneerde. Spanningen waren van tijd tot tijd niet van de lucht.³⁷ Hij trad op als auditeur van de rekeningen van de Generaliteit.³⁸

De hoogbaljuw had het laatste woord inzake de vernieuwing van de lokale schepenbanken, die jaarlijks gebeurde in januari.³⁹ De parochies konden een aantal geschikte personen voorstellen, waaruit de hoofdschepenen en de hoogbaljuw een keuze maakten.⁴⁰ De tussentijdse vervanging van schepenen gebeurde door de hoogbaljuw. De aanstelling van lokale griffiers, baljuws en meiers – deze laatsten hadden vooral een politionele functie⁴¹ – was eveneens een zaak van het hoofdcollege en de hoogbaljuw. Alle lokale ambtenaren dienden in handen van de hoogbaljuw of zijn plaatsvervanger de ambtseed af te leggen. Ook na de algemene verkoop van de Wase meiersambten vanaf 1656 bleven de houders-eigenaars en hun opvolgers verplicht de ambtseed te doen.⁴² Het leenhof – het hoogste strafrechtcollege in het Land van Waas bestaande uit zeven leenmannen van de graaf in de kasselrij – werd eveneens door de hoogbaljuw samengesteld. De uittredende 's gravenmannen stelden daartoe een lijst op van veertien geschikte leenmannen, waaruit de hoogbaljuw kon kiezen.⁴³

Vorstelijke ordonnanties of bevelen die naar het Waasland werden gestuurd, werden in de kasselrij door de hoogbaljuw en het hoofdcollege samen afgekondigd.⁴⁴ De dorpen

s'coninx ons gheduchs heeren aengaende de contracten van beleeninghe ende staende sekens (21 januari 1621 en 3 juli 1623); Gent, Stadsarchief (hierna verkort 'SAG'), Oud Archief, reeks Ibis, inv.nr. 2.

³⁷ Zie bv. het dossier inzake het geschil tussen hoogbaljuw Jacques des Marès en de hoofdschepenen in verband met het afnemen van de eed van de meiers, anno 1677 (RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 668). Zie ook E. Van Der Vynckt, *Les anciennes magistratures du Pays de Waes et leurs titulaires. Recherches historico-biographiques*, Sint-Niklaas, 1867, 43-47.

³⁸ J. Van Vlierberghe, 'Het belastingstelsel in Vlaanderen tijdens de XVIe en XVIIe eeuw', *Bijdragen tot de geschiedenis van het hertogdom Brabant*, 1930, 45.

³⁹ Verzoekschrift hoofdcollege aan de vorst, 14 juli 1584, ARA, Audiëntie, inv.nr. 1799/2.

⁴⁰ Deze procedure werd geformaliseerd door een reglement van de Geheime Raad van 28 februari 1658, RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 24, f° 5 v°.

⁴¹ Zie bv. Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 192.

⁴² De Bock, *Het Hoofdcollege*, 152. In 1650 had de kasselrij het benoemingsrecht van de meiers van de vorst afgekocht, Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 295.

⁴³ *Costumen van den Lande van Waes*, rubrica I, art. XIII.

⁴⁴ Zie bv. het bevel van 11 januari 1567 van landvoogdes Margaretha van Parma aan alle leen- en achterleenmannen van het Land van Waas om opnieuw de eed van trouw aan de landsheer af te leggen, P. Bor, *Oorspronck, begin ende vervolg der Nederlantsche Oorloghen*, dl. 1, Amsterdam, 1621, f° 104 v°. Het werd door hoogbaljuw Servaas Van Steelant afgekondigd in alle parochiekerken van het Waasland, Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 175.

dienden de plakATEN te publiceren door ze op te hangen aan de kerkdeuren.⁴⁵ Het hoofdcollege had ook het recht om zelf verordeningen op te stellen. Deze werden meestal aangeduid onder de noemer ‘statuten, ordonnanties en voorgeboden’. Het betrof regelgeving met een lokaal of regionaal karakter over alle aspecten van het dagelijks leven. In de costumen van 1618 werd dit recht op het opstellen van verordeningen uitdrukkelijk vermeld.⁴⁶ De reglementen van het hoofdcollege konden echter pas worden uitgevaardigd na goedkeuring door de hoogbaljuw. Die zag er ook op toe dat alle verordeningen effectief werden toegepast en hij stond in voor de ordehandhaving in de kasselrij. De hoogbaljuw en zijn medewerkers traden op tegen vagebonden, rondzwerende soldaten en allerlei ‘quaetdoenders’. Als het nodig was, werd bijkomende mankracht aangeworven om een landwacht in te stellen, die opereerde onder zijn supervisie.⁴⁷ Indien er zich in de kasselrij problemen voordeden van openbare veiligheid, was hij het aanspreekpunt. In 1643 bijvoorbeeld schreven de Geestelijkheid en de Vier Leden van Vlaanderen een brief naar aanleiding van de klachten van ‘messagiers ende passagiers’ die tussen Gent en Antwerpen reisden en veel hinder ondervonden van landlopers. Aan de hoogbaljuw werd gevraagd om de nodige maatregelen te treffen, opdat ‘de passanten liberlick moghen doen heurl[ieder] negotie’.⁴⁸

De gerechtelijke bevoegdheden van de hoogbaljuw waren uitgebreid. Hij trad op als maner van de lagere vierscharen in de Keuregemeenten, van de hoge vierschaar en van het leenhof. De lokale vierscharen spraken recht in burgerlijke zaken en in criminele zaken ‘daer nog lyf nog let aen en hangt’,⁴⁹ dit zijn lichte vergrijpen zoals overtredingen van politiereglementen, kleine diefstallen of het toebrengen van geringe materiële schade. De hoge vierschaar (de rechtspleging door het hoofdcollege) was er voor burgerlijke zaken in eerste aanleg en in beroep. Het leenhof stond in voor de hoge strafrechtspraak. Al deze gerechtelijke instanties konden niet tot de rechtspleging overgaan zonder dat ze daartoe door de hoogbaljuw of diens luitenant waren gemaand. De zittingen van de hoge vierschaar en het leenhof werden door hem geleid. De hoogbaljuw was ambtshalve verplicht delinquenten op te sporen en te arresteren en de bestraffing van hun misdrijven voor de rechtbank te vorderen. Het was aan hem om te bewijzen dat de verdachte de hem ten laste gelegde feiten ook werkelijk had gepleegd. Hij kon de schepenen daartoe verzoeken bepaalde onderzoeksdaden te stellen, onder meer aan de tortuur onderwerpen in de hoop op die manier bekentenissen af te dwingen. Tijdens de zittingen van het leenhof trad hij niet op als rechter maar als openbaar aanklager. Na het vonnis stond hij in voor de uitvoering ervan.

Op militair vlak had de hoogbaljuw in principe weinig of geen permanente verantwoordelijkheden. In tijden van oorlog echter werd door de centrale regering regelmatig

45 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 1087.

46 *Costumen van den Lande van Waes*, rubrica I, art. XI.

47 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 390, f° 115 r° (februari 1630).

48 Gent, Rijksarchief (hierna verkort ‘RAG’), Staten van Vlaanderen, inv.nr. 135, f° 48 v°.

49 *Costumen van den Lande van Waes*, rubrica I, art. XXI.

op hem een beroep gedaan voor het lichten van troepen of het leveren van allerlei goederen en diensten.⁵⁰ Het losbarsten van de opstand in de Nederlanden zorgde voor een ommezwaai. Zowel in de periode dat het Waasland onder controle stond van de rebellen als na de herovering van het gebied door de legers van Filips II, speelde de hoogbaljuw een cruciale militaire rol. In 1584-1585 ontloopte Servaas Van Steelant zich als de logistieke steun en toeverlaat van Alexander Farnese. Onder Van Steelants impuls werd de hele kasselrij ingeschakeld om de belegering van Antwerpen mogelijk te maken. Zonder de niet aflatende inzet van de hoogbaljuw en zijn kasselrij had Farnese het zeker een stuk moeilijker gehad om de Scheldestad op de knieën te dwingen.⁵¹ Ook nadien leverden de Wase hoogbaljuws zeer regelmatig logistieke ondersteuning voor de krijgsverrichtingen. Bijna de hele zeventiende eeuw lang blijven de Zuidelijke Nederlanden in oorlogen verwickeld – na 1648 was het alle hens aan dek tegen Frankrijk – en ook het Waasland onderging daarvan de gevolgen. De hoogbaljuw fungeerde daarbij als *liason* tussen de kasselrij en de militaire overheden. Hij zorgde voor het lichten en bewapenen van Waaslanders die werden ingezet voor bewakingsopdrachten,⁵² hij leidde de inkwartiering van troepen in goede banen (of hij trachtte het Waasland van logementen te vrijwaren)⁵³ en hij stond in voor de inspectie van forten en vestingen in de buurt.⁵⁴ Nadat de Fransen in maart 1678 Gent hadden ingenomen, onderhandelden hoogbaljuw Philippe-François de Jauche de Mastaing en hoofdschepen Jacques Filips van der Beken met het Franse leger in de hoop dat de kasselrij zoveel mogelijk zou gespaard blijven.⁵⁵

5 De hoogbaljuws in de zestiende en zeventiende eeuw

Veertien personen werden in de loop van de zestiende en de zeventiende eeuw tot Waas hoogbaljuw benoemd. Omdat in de eerste jaren van de zestiende eeuw de mandaathouders zich in snel tempo opvolgden, laten we de reeks pas aanvangen met Paul d'Hauwe, die het ambt vanaf 1 augustus 1507 heeft bediend. Voor elk van de hoogbaljuws onderzoeken we, in zoverre de beschikbare bronnen dat toelaten, een reeks gemeenschappelijke

50 Zie bv. het verzoek aan hoogbaljuw Willem van Waelwijck van 26 juli 1552 om zo snel mogelijk twee Wase vendels voetmannen te verzamelen en uit te rusten. De mannen moesten naar Tienen gaan en zich bij de andere twee vendels voegen die daar al verzameld waren. De hoogbaljuw diende hen te begeleiden, maar eens ze in Tienen waren aangekomen moest hij het bevel over de troepen afstaan. Er werd hem ook gevraagd om erop toe te zien dat de mannen geen 'fouille ou dommaige' zouden begaan tijdens hun doortocht, ARA, Audiëntie, inv.nr. 1653/1.

51 Vermeir en De Smet, 'Kiezen zonder te verliezen', *passim*.

52 Zie bv. de lichte in 1621 van ca. 200 weerbare mannen voor bewakingsopdrachten in de kasselrij, ARA, Audiëntie, inv.nr. 2028/1.

53 Zie bv. de logementen in de zomer en het najaar van 1625, RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 390, f° 69, of in 1639, ARA, Geheime Raad. Delen, inv.nr. 304, f° 124 r°-126 r°.

54 Inspectieopdracht voor de hoogbaljuw in 1666, RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 394, f° 4 r°. Zie ook E. Jacobs, *De militaire bezetting in het Land van Waas tijdens de periode 1576-1648*, licentiaatsverhandeling Rijksuniversiteit Gent, Gent, 1988, 77-86.

55 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 400, f° 3 v°-4 r°.

vragen. We buigen ons over de familiale antecedenten, de huwelijkspartner(s) en de kinderen van de hoogbaljuws. We bekijken hun carrièreverloop voordat ze in het ambt werden benoemd en ook nadat ze er (eventueel) afstand van hadden gedaan. We gaan na om welke reden precies zij tot hoogbaljuw werden benoemd en hoelang hun mandaat heeft geduurd. Aan de hand van deze vragen hopen we een vrij goed beeld te kunnen schetsen van het profiel van de mandaathouders en de mechanismen te achterhalen die speelden bij de benoeming.

5.1 Paul d'Hauwe (hoogbaljuw 1507-1523)

Over d'Hauwe zijn weinig gegevens bekend, maar er zijn sterke aanduidingen dat hij de adellijke status genoot.⁵⁶ Hij was een zoon van Laureyns d'Hauwe⁵⁷ en woonde in Stekene.⁵⁸ Hij werd benoemd op 1 augustus 1507.⁵⁹ Tijdens zijn mandaat liet hij zich meermaals vervangen door Gerard Stragiers en Jozef De Baenst.⁶⁰ Hij bleef hoogbaljuw tot in 1523. Paul d'Hauwe was de echtgenoot van Isabella van den Hove. Hun dochter Josina huwde in 1517 met François van Eksaarde, zoon van Gaspar van Eksaarde, de toenmalige griffier van het hoofdcollege. De trouwpartij vond plaats in Stekene en baarde met 400 genodigden enig opzien in de streek.⁶¹ Hun zoon Paul was van 1533 tot aan zijn dood in 1542 hoofdschepen. Een andere zoon, Antoon, schreef zich in 1524 in aan de universiteit van Leuven.⁶²

5.2 Lodewijk Van Steelant (hoogbaljuw 1523-1529 en 1532-1551)

Lodewijk Van Steelant stamde uit een adellijke Wase familie, waarvan de leden al sinds de vijftiende eeuw aanzienlijke ambten in de kasselrij bekleedden. Zijn grootvader Jan Van Steelant was van 1477 tot aan zijn dood in 1487 hoofdschepen van Waas. Zijn grootmoeder Catharina De Neve kwam eveneens uit een vooraanstaande Wase familie, die in de vijftiende en zestiende eeuw hoofdschepenen, griffiers en een hoogbaljuw voor de kasselrij leverden.⁶³ De familie Van Steelant was door en door vervlochten met het Bourgondisch-Habsburgs regime. Een van Lodewijks voorvaderen, hoofdschepen Jan Van Stee-

56 Zijn zoon Paul wordt door Van der Vynckt aangeduid als *écuyer*, E.M.J. Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures du Pays de Waes et leurs titulaires*, Sint-Niklaas, 1867, 133. Sinds het einde van de vijftiende eeuw duidde deze titel op adeldom, F. Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel, ca. 1350-ca. 1500*, Gent, 2011, 12. Er kan dus worden verondersteld dat de familie d'Hauwe al enige tijd als van adel werd beschouwd. De (hoog-)baljuws van de vijftiende eeuw behoorden quasi allen tot de adelstand, Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 56-67.

57 *Catalogue d'une grande collection de livres curieux et singuliers en toutes les facultés*, Gent, 1833, 126.

58 Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 129; E. Reusens, A. Schillings en J. Wils (red.), *Matricule de l'Université de Louvain*, dl. 3, Brussel, 1954, 717.

59 Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 110.

60 Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 111-113 en 117; ARA, Rekenkamers. Delen en banden (registers), inv.nr. 14463.

61 Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 129; *Quartiers généalogiques des familles nobles des Pays-Bas*, Keulen, 1776, 122.

62 Reusens et al., *Matricule*, dl. 3, 717.

63 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 265; Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 107-109.

lant, moest zijn trouw aan Filips de Goede zelfs met de dood bekopen. Op 15 mei 1452 werd hij samen met zijn collega Pieter Vaenkin in Gent onthoofd omdat ze tijdens de Gentse Opstand van 1449-1453 aan de kant van de hertog waren blijven staan. Even voordien was ook de Wase hoogbaljuw Govaert Braem hetzelfde lot beschoren.⁶⁴

De vader van Lodewijk Van Steelant heette ook Lodewijk.⁶⁵ Hij was kapitein en baljuw van Biervliet en maakte deel uit van de commissie die op 16 mei 1515 door Karel V werd aangesteld om de transport van Vlaanderen te herzien.⁶⁶ Hij was gehuwd met Barbara van Boekhoute, met wie hij, naast Lodewijk jr., nog enkele andere kinderen had. Joos was de oudste zoon en de enige meerderjarige toen Lodewijk sr. in 1520 overleed.⁶⁷ Hij was hoofdschepen van 1517 tot 1546. Langs vaderskant had Lodewijk Van Steelant verschillende ooms en tantes met aanzien, die in het politiek-institutionele en sociale leven van het Waasland een belangrijke rol speelden.⁶⁸ Naar met redenen kan worden verondersteld, hebben de familiale antecedenten een grote rol gespeeld bij zijn aanstelling tot Waas hoogbaljuw.

Lodewijk Van Steelant jr. trouwde in 1526 in de Wase parochie Bazel met Cornelia Hoens, met wie hij twee dochters kreeg: Johanna Van Steelant trouwde met Lodewijk Van Pottelsberghe, een zoon van hoofdschepen Willem Van Pottelsberghe; Barbara Van Steelant huwde met Pieter van der Straten, heer van Cleydael en baljuw van Temse.⁶⁹

Van 1520 tot 1523 was hij griffier van het hoofdcollege. Kort na zijn eedaflegging als hoogbaljuw op 20 november 1523 duidde hij zijn achterneef Jan De Neve aan als nieuwe griffier.⁷⁰ In 1529 deed Lodewijk Van Steelant afstand van zijn ambt ten voordele van Simon Maegherman. Na diens overlijden legde hij op 16 september 1532 opnieuw de eed af.⁷¹ Van Steelant bleef het ambt uitoefenen tot zijn dood op 17 november 1551.⁷²

5.3 Simon Maegherman (hoogbaljuw 1529-1532)

Over Simon Maegherman is niet veel bekend. Hij was de auteur van het leenboek van Waas (1528), dat hij opmaakte op last van hoogbaljuw Van Steelant. Hij werd daarin omschreven als 'deurwaardre van der keyserlycke majesteyt'.⁷³ Maegherman legde de eed af

64 A.J.L. Van Den Bogaerde, *Het distrikt St. Nikolaas, voorheen Land van Waes*, dl. 2, Sint-Niklaas, 1825, 115; J. Haemers, *De Gentse Opstand 1449-1453. De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijk kapitaal*, Kortrijk, 2004, 290.

65 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 3199, f° 30.

66 *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas. Deuxième série (1506-1700)*, dl. 1, Brussel, 1893, 403.

67 C. Vleeschouwers, *Het archief van de Abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent. Regesten der oorkonden*, Brussel, 1983, 729-731.

68 Het gezin van Jan Van Steelant en Catharina De Neve telde veertien kinderen, zie P.P.J.L. Van Peteghem, *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V (1515-1555): een publiekrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën*, Nijmegen, 1990, 401.

69 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 70.

70 Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 121.

71 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 1087.

72 ARA, Audiëntie, inv.nr. 1653/1.

73 A.J.V.M. de Schoutheete de Tervarent, *Livre des Feudataires des Comtes de Flandre au Pays de Waes aux XIVe, XVe et XVIe siècles*,

als hoogbaljuw op 23 maart 1529.⁷⁴ Hij overleed in 1532 en werd opgevolgd door Lodewijk Van Steelant, die ook zijn voorganger was.⁷⁵

5.4 Willem Van Waelwijck (hoogbaljuw 1552-1561)

De familie Van Waelwijck was afkomstig uit het hertogdom Brabant. Het is onduidelijk wanneer de overstap naar Vlaanderen werd gemaakt, maar het is erg waarschijnlijk dat Willem Van Waelwijck in het graafschap werd geboren, zonet zouden de Vier Leden zeker moeilijkheden hebben gemaakt rond zijn benoeming tot hoogbaljuw. In het tweede kwart van de zestiende eeuw wordt hij in het jaarboek van de Gentse Sint-Antoniusgilde (de kolveniers of busschieters) in de lijst van adellijke gildebroeders vermeld als de 'secretaris van mynen heere van Roeux'.⁷⁶ Hij was dus een directe medewerker van Adriaan van Croÿ, eerste graaf van Roelux en gouverneur van het graafschap Vlaanderen, wat betekent dat hij zich bevond in het centrum van de macht. Hij werd door Croÿ onder meer belast met de financiële aspecten van de bouw van de dwangburcht die Karel V had bevolen na de opstand van de Gentenaars in 1537-1540.⁷⁷ In 1542 werd hij benoemd tot ontvanger-generaal van het vorstelijk domein in Oost-Vlaanderen.⁷⁸ In 1549-1552 trad hij viermaal op als commissaris voor de wetsvernieuwing in Gent.⁷⁹

Willem Van Waelwyck was hoofdschepen van de kasselrij van 1547 tot 1552. Uiterlijk in 1550 vestigde hij zich ook effectief in het Waasland. Op 20 februari 1550 verkreeg hij immers van Karel V een octrooi waarbij de heerlijkheden Willemaars en Ter Moere (die zich uitstrekten over het grondgebied van Belsele en Sint-Niklaas) werden samengevoegd tot één leen, het Hof te Walburg. Van Waelwyck liet er een kasteel optrekken.⁸⁰ In het octrooi ter vereniging van beide heerlijkheden worden de 'bons et loyaulx services' geprezen die Van Waelwyck had geleverd aan Karel V. Zo was hij in het gevolg van de vorst afgereisd naar de Spaanse koninkrijken, Italië en het Heilig Roomse Rijk, en hij had zich ook verdienstelijk gemaakt op het slagveld.⁸¹ Omstreeks 1550 stond hij dus op het hoogtepunt van zijn macht en aanzien. Dit kan ertoe hebben bijgedragen dat hij, toen het ambt door het overlijden van Lodewijk Van Steelant eind 1551 vrijkwam, het Wase hoogbaljuwschap in de wacht wist te slepen. Het was immers opvallend dat niet Marc Van Steelant, die eerder

Sint-Niklaas, 1872, 223.

74 Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 123.

75 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 1087 en Van Naemen, 'Chronique', 1885-86, 131.

76 F. Vanderhaeghen (red.), *Jaerboeken van het souveraine gilde der kolveniers, busschieters en kanonniërs gezegd hoofdgilde van Sint Antone te Gent*, Gent, 1867, 9.

77 'Acte du comte du Roelux, qui commet Guillaume de Waelwyc à l'effet de payer les dépenses qu'occasionnera la construction du château de Gand', in: L.P. Gachard (red.), *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Brussel, 1846, 365.

78 F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis der stad St.-Nicolaas*, dl. 1, Gent, 1881, 205; ADN, Chambre des Comptes, inv. nr. 4172.

79 *Memorieboek der stad Ghent van tjaer 1501 tot 1795*, dl. 2, Gent, 1853, 250-260.

80 A. Sirlet, *Het Land van Waas, Sint-Niklaas*, 1870, 345.

81 'De goede en trouwe diensten', De Potter en Broeckaert, *Geschiedenis*, 205.

had gefungeerd als luitenant-hoogbaljuw van zijn oom Lodewijk,⁸² de functie overnam, maar buitenstaander Willem Van Waelwyck. In zijn benoemingsbrief wordt in alle geval uitgebreid melding gemaakt van zijn vele diensten aan de vorst.⁸³ Van Waelwyck was in 1552 duidelijk nog steeds een vertrouweling van de keizer. Marc Van Steelant werd wel hoofdschepen en bleef dat tot zijn overlijden in 1569.⁸⁴

Hoogbaljuw Van Waelwyck zou zijn krediet echter snel verspelen. Hij maakte zich onder meer schuldig aan verboden composities, waaruit hij heel wat geldelijk gewin haalde, en pleegde fraude bij het opstellen van de baljuwsrekeningen. In 1561 ontzette de Raad van Vlaanderen hem uit zijn ambt omwille van ‘dillicten en[de] mesusen in cas d’officie’. Al zijn goederen werden verbeurd verklaard en hij werd voor vijftig jaar uit het graafschap verbannen.⁸⁵ Drie jaar later kreeg hij van landvoogdes Margaretha van Parma persoonlijk pardon, met herroeping van zijn verbanning en tenietdoening van de confiscatie van zijn eigendommen. Hij kreeg wel het verbod ooit nog een baljuwsambt uit te oefenen.⁸⁶ Luitenant-hoogbaljuw Joos De Neve nam tijdelijk het ambt over tot Servaas Van Steelant als definitieve opvolger werd aangesteld.⁸⁷ De onderling sterk verbonden families Van Steelant-De Neve verwierven zo weer de controle.

5.5 Servaas Van Steelant (hoogbaljuw 1562-1576 en 1579-1603)

Servaas was de oudste zoon van Willem Van Steelant en Margaretha Parmentier, die samen vijf kinderen hadden.⁸⁸ Via vererving kwam een deel van het fortuin van zijn groot-tante Livina Van Steelant en haar echtgenoot, de Gentse poorter (met Wase anteceden-ten) Lieven van Pottelsberghe, bij hem terecht, onder meer de heerlijkheid Wissekerke, waaraan sinds 1520 het ambt van ontvanger van de beden in het Land van Waas verbonden was.⁸⁹

Uit de matrikelen van de Leuvense universiteit blijkt dat hij zich daar in 1555 inschreef,⁹⁰ maar verdere bijzonderheden over zijn opleiding zijn niet bekend. Van Steelant huwde

82 Van Naemen, ‘Chronique’, 1885-86, 133.

83 ADN, Chambre des Comptes, inv.nr. 48, f° 62.

84 RAG, Raad van Vlaanderen, inv.nr. 27.947.

85 Van Naemen, ‘Chronique’, 1885-86, 163; RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 3199, f° 39 v°.

86 M. Vrolijk, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)*, Hilversum, 2004, 240 en 251.

87 ARA, Rekenkamers. Delen en banden (registers), inv.nr. 14474; ARA, Audiëntie, inv.nr. 1711/I.

88 Kruibeke, Kasteel Wissekerke (hierna verkort ‘KW’), Vilain XIII, inv.nr. 4472b.

89 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 1560; KW, Vilain XIII, inv.nr. 4468.

90 De matrikelen van de Leuvense universiteit vermelden zowel een Servaas Van Steelant uit Gent (in 1550) als een Servaas Van Steelant uit Waasmunster (in 1555), Reusens et al., *Matricule*, dl. 4, Brussel, 1961, 405 en 522. Het is aannemelijk dat de eerste vermelding wijst naar de zoon van Marc Van Steelant. Deze Servaas woonde inderdaad in Gent en werd er meermaals schepen, zowel van Gedele als van de Keure, en was van ca. 1575 tot 1590 ook ontvanger-generaal of ontvanger van het vorstelijk domein van Vlaanderen; ARA, Rekenkamers, nrs. 2745-2752, 2753 en 2756-2760; ADN, Chambre des Comptes, inv.nr. 4180. Marc Van Steelant was een halfbroer van Willem Van Steelant, de vader van hoogbaljuw Servaas Van Steelant. De Servaas Van Steelant uit Waasmunster betreft met zekerheid de latere hoogbaljuw, aangezien die toen inderdaad te Waasmunster woonde (KW, Familie Vilain XIII, inv.nr. 4472b).

driemaal en gaf in zijn partnerkeuze blijk van een weloverwogen sociale en economische berekening. Zijn eerste echtgenote was Josina Van Havre, een dochter van Frans Van Havre, die van 1559 tot zijn dood in 1587 ontvanger-generaal van de Vlaamse beden was. Over dit huwelijk is verder niet veel bekend.⁹¹ Door het vroeg overlijden van de echtgenote hield het nauwelijks enkele jaren stand. In 1564 hertrouwde Servaas Van Steelant met Leonarda da Diacceto, de rijke weduwe van de Florentijnse koopman Bernardo Carducci.⁹² Via dit huwelijk ontstond naderhand een persoonlijke band tussen Servaas Van Steelant en Jan van der Burch, de latere hoofd-voorzitter van de Geheime Raad. Die huwde in 1566 immers met Margarita da Diacceto, een zuster van Leonarda. Maar ook dit tweede huwelijk van Van Steelant duurde niet lang. Leonarda da Diacceto overleed in mei 1571.⁹³ Nog hetzelfde jaar hertrouwde hij met alweer een interessante partij. Zijn derde echtgenote was Marie Longin, een kleindochter van de gewezen voorzitter van de Raad van Vlaanderen, Lodewijk van Heylwichen.⁹⁴ Haar vader Laurent Longin (†1553) was thesaurier-generaal geweest van de Raad van Financiën,⁹⁵ haar oom Roland Longin was van 1550 tot zijn dood in 1571 voorzitter van de Rekenkamer van Brabant.⁹⁶ Servaas Van Steelant en Marie Longin hadden samen twee dochters. Livina overleed op jonge leeftijd, Margaretha huwde met Philippe de Recourt de Licques, een edelman met Artesische wortels. Het is duidelijk dat Servaas Van Steelant via zijn opeenvolgende huwelijken heeft geprobeerd zijn sociaal-economische positie te verstevigen en zich duurzaam te verankeren binnen de bestuurlijk-politieke elite, niet alleen van het graafschap maar ook op bovengewestelijk niveau.

In juli 1562 werd Servaas Van Steelant door Filips II benoemd als hoogbaljuw van het Waasland.⁹⁷ Tijdens zijn (eerste) ambtsperiode kwam het tot een langdurig conflict tussen hem en het hoofdcollege over zijn functie – als heer van Wissekerke – van erfelijk ontvanger van de beden in de kasselrij, dat uitmondde in een proces voor de Raad van Vlaanderen.⁹⁸ De troebelen in het Land van Waas leidden ertoe dat hij in november 1576 op de vlucht sloeg. Hij werd als gevolg daarvan uit zijn ambt onttzet en vervangen door Antoon de Grutere. Later werd hij op last van de Staten van Vlaanderen zelfs gearresteerd en te Gent opgesloten.⁹⁹ Toch slaagde Van Steelant erin de Gentse calvinisten ervan te overtuigen dat hij hen als hoogbaljuw van groot politiek en militair nut kon zijn. In het voorjaar van 1579 werd Servaas Van Steelant door Gent opnieuw in de functie benoemd, en wel met uitdrukkelijke steun van Hembyze en het comité der XVIII, ‘*par oubliance de tout le passé*

91 Het wordt vermeld in ARA, Audiëntie, inv.nr. 809/10 (verslag van een onderzoek naar Jan Van Havre dat dateert van na 1612).

92 KW, Vilain XIII, inv.nr. 44678. Over Gaspar Ducci, zie J. Denucé, *Italiaansche koopmansgeslachten te Antwerpen in de XVIIe-XVIIIe eeuwen*, Mechelen, 1934, 27-43.

93 KW, Vilain XIII, inv.nr. 4472a.

94 KW, Vilain XIII, inv.nr. 4471; Van Peteghem, *De Raad*, 246-255.

95 D. Coenen, ‘Longin, Laurent’, in: *Nouvelle Biographie Nationale* (hierna verkort ‘NBN’), dl. 2, Brussel, 1990, 262-264.

96 D. Coenen, ‘Longin, Roland’, in: NBN, dl. 2, 264-265.

97 Eerste rekening van Servaas Van Steelant als hoogbaljuw van het Land van Waas, ARA, Rekenkamers, inv.nr. 14475, f° 1.

98 KW, Familie Vilain XIII, inv.nr. 2997d.

99 J.B. Blaes, *Mémoires anonymes sur les troubles des Pays-Bas (1565-1580)*, dl. 2, Brussel, 1860, 205; Van Naemen, ‘Chronique’, 1885-86, 192 en 193.

soubz promesse que ledict Steelandt leur ferait quelque bon tour'.¹⁰⁰ Toen het enkele jaren later duidelijk werd dat Parma's *reconquista* niet te stuiten was, keerde hij echter zijn kar en bood hij de landvoogd zijn bereidwillige diensten aan. Het was in belangrijke mate dankzij de medewerking van de hoogbaljuw dat de hele kasselrij effectief en efficiënt kon worden ingezet voor de belegering van Antwerpen. De inspanningen van het Waasland hebben een groot aandeel gehad in de overgave van de Scheldestad, die getekend werd op 17 augustus 1585. Servaas Van Steelant bleef hoogbaljuw en sterke man in het Waasland tot in 1604. Hij was toen 71 jaar oud. Dat jaar gaf hij het ambt door aan zijn schoonzoon Philippe de Recourt de Licques.

5.6 Antoon de Grutere (hoogbaljuw 1576-1579)

Antoon was een zoon van Karel de Grutere, die in het midden van de zestiende eeuw meermaals schepen van de Keure was te Gent. De adellijke familie De Grutere bekleedde in de periode 1540-1577 niet minder dan 184 politieke mandaten in Gent¹⁰¹ en kan dus zonder enige twijfel worden gerekend tot de politieke elite van de stad. Karel de Grutere was heer van Eksaarde, een heerlijkheid met hoge, middelbare en lage justitie,¹⁰² en van 1551 tot 1557 hoofdschepen van de kasselrij Land van Waas.

Antoon de Grutere trad in de voetsporen van zijn vader. Hij werd na diens overlijden heer van Eksaarde, vanaf 1564 was hij hoofdschepen van Waas en in 1570, 1572 en 1573 was hij tevens schepen van de Keure te Gent. In 1562 huwde hij met Eleonora Van Heurne, een dochter van de Wase edelman Filips Van Heurne. Zij overleed in 1586.¹⁰³ Hun zoon Filips werd in 1601 hoofdschepen van de kasselrij.

Nadat Servaas Van Steelant in november 1576 het Waasland ontvlucht was, werd Antoon de Grutere op voorspraak van de gouverneur van Vlaanderen, de graaf van Roeulx, door de Raad van State als nieuwe hoogbaljuw aangesteld.¹⁰⁴ Hij bleef geen drie jaar in functie. Op 11 mei 1579 nam hij ontslag ten voordele van zijn neef Adolf de Grutere. Dat was echter buiten Servaas Van Steelant gerekend, die dankzij de steun van het calvinistische Gent opnieuw het hoogbaljuwschap kreeg toegespeeld.¹⁰⁵ Een akte van deze aanstelling ontbreekt, maar de eerste rekening van Servaas' tweede ambtsperiode start op 12 mei 1579.¹⁰⁶ Antoon de Grutere overleed op 7 augustus 1581 in zijn heerlijkheid Eksaarde.¹⁰⁷

100 'Waarmee alles van het verleden werd vergeten, en met de belofte door Van Steelant dat hij hen een goede dienst zou bewijzen', Blaes, *Mémoires*, dl. 4, 121; J. Van Vlierberghe, *De Hervorming in het Land van Waas*, Sint-Niklaas, 1898, 202; ARA, Rekenkamers, inv.nr. 14.483.

101 J. Dambrouyne, *Corporatievriendengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse ambachtswereld*, Gent, 2002, 796.

102 C. Wyffels, *Inventarissen van het archief van de baronie van Eksaarde en van Oudegem*, Brussel, 1960, 7.

103 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 72.

104 KW, Familie Vilain XIII, inv.nr. 4493; ADN, Chambre des Comptes de Lille, inv.nr. 52, f° 206 r°-208 r°.

105 Van Vlierberghe, *De Hervorming*, 202.

106 ARA, Rekenkamers. Delen en banden (registers), inv.nr. 14483.

107 Van Vlierberghe, *De Hervorming*, 202.

5.7 Philippe de Recourt de Licques (hoogbaljuw 1604-1631)

De vader van deze hoogbaljuw, Philippe de Recourt, baron van Licques sr., was een voor-
aanstaand militair in dienst van Alva en Farnese. Hij was betrokken bij de belegeringen
van Middelburg en Haarlem in 1572-1573¹⁰⁸ en werd na de overgave van Haarlem be-
noemd tot Spaans gouverneur van de stad.¹⁰⁹ In 1576 was hij bevelvoerder over de citadel
van Kamerijk.¹¹⁰ Op 1 maart 1587, bij de opmaak van zijn testament, was hij kolonel, gou-
verneur-kapitein van Rijsel, Douai en Orchies¹¹¹ en grootbaljuw van Doornik en het Door-
nikse.¹¹² Hij overleed in het voorjaar van 1587.¹¹³ De Recourt was betrokken bij veel van
Parma's krijgsoperaties, onder meer de belegering van Antwerpen in 1584-1585.¹¹⁴ Hij
verbleef in die periode enige tijd in het Waasland en hij heeft er toen hoogbaljuw Servaas
Van Steelant goed leren kennen, zelfs in die mate dat beide families weinige tijd later via
huwelijk zouden worden verbonden.¹¹⁵

De oudste zoon van Philippe sr., Philippe jr., trad op 11 december 1590 in het huwelijk
met de in 1572 geboren Margaretha Van Steelant, het enige overlevende kind van hoog-
baljuw Servaas Van Steelant en zijn echtgenote Marie Longin.¹¹⁶ Het koppel kreeg tussen
1596 en 1609 niet minder dan tien kinderen. De oudste zoon, Servaas de Recourt, volgde
zijn vader op als hoogbaljuw (*infra*). Een andere zoon, Philippe, was *gentilhombre de la boca*
(tafelheer) in de hofhouding van gouverneur-generaal Ferdinand van Oostenrijk (de kar-
dinaal-infant)¹¹⁷ en werd in 1636 opgenomen in de prestigieuze Spaanse Ridderorde van
Alcántara.¹¹⁸ Een van hun dochters werd genoemd naar aartshertogin Isabella Clara Eu-
genia, die tevens optrad als meter van het kind. De peter was Jerónimo Walter Zapata, de
veedor general van het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden.¹¹⁹

Voor hij in 1604 zijn schoonvader Servaas Van Steelant als hoogbaljuw zou opvolgen,
was hij als bevelvoerder over een infanteriecompagnie actief in de strijd tegen de Staatse

108 C. Rooze-Stouthamer, *De opmaat tot de Opstand. Zeeland en het centraal gezag (1566-1572)*, Hilversum, 2009, 139.

109 J.J. Temminck (red.), *Willem Janszoon Verwer. Memoriaelbouck. Dagboek van gebeurtenissen te Haarlem, 1572-1581*, Haarlem, 1973, 7.

110 L.P. Gachard (red.), *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas*, dl. 5, Brussel, 1879, VII.

111 Dat ambt had hij in maart 1585 in bezit genomen, *Souvenirs de la Flandre Wallonne. Recherches historiques de choix et documents relatifs à Douai et au Nord de la France*, dl. 8, Douai, 1868, 82-84.

112 KW, Vilain XIII, inv.nr. 2995.

113 Filips II aan Farnese, 27 juni 1587, J. Lefèvre (red.), *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas - deuxième partie*, dl. 3, Brussel, 1956, 220.

114 F. Strada, *Histoire de la guerre des Pays-Bas*, dl. 4, Brussel, 1739, 3-4 en 119.

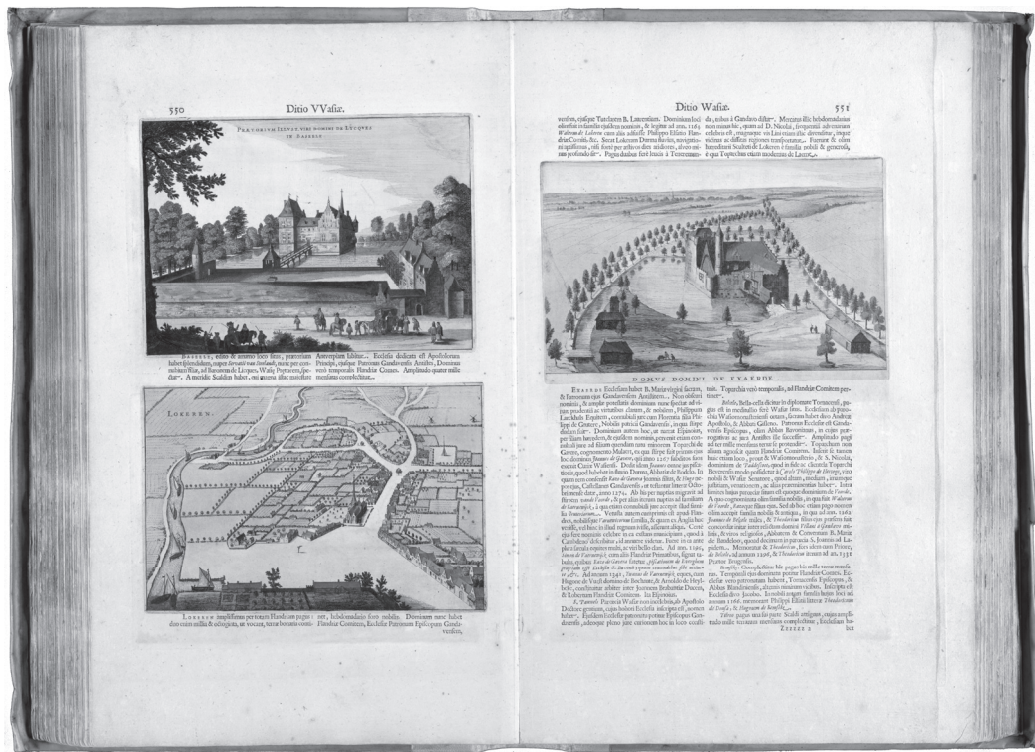
115 P.M. Janssens, 'De familie de Recourt de Licques et de Lens', AKOKW, 1968, 155.

116 KW, Vilain XIII, inv.nr. 2996.

117 B. Houben, *Wisselende gedaanten. Het hof en de hofhouding van de landvoogden Isabella Clara Eugenia (1621-1633) en de kardinaal-infant don Fernando van Oostenrijk (1634-1641) te Brussel*, doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, Gent, 2009, bijlage I/XIV.

118 Madrid, Archivo Histórico Nacional (hierna verkort 'AHN'), Órdenes Militares-Alcántara, *expedientillo* 13.516.

119 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 384, f° 2 r° en f° 6 v°. Het meisje werd vernoemd naar de aartshertogin. De *veedor general* stond in voor de algemene controle van alle legeruitgaven. Hij behoorde tot de absolute top van het Ejército de Flandes, zie R. Vermeir, *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*, Maastricht, 2001, 32.

Het kasteel Wissekerke te Bazel (linksboven) en het kasteel van de heren van Eksaarde (rechts) omstreeks 1630-1640. Wissekerke werd op dat ogenblik bewoond door hoogbaljuw Servaas de Recourt de Licques. Het kasteel van de heren van Eksaarde was de ouderlijke residentie van Gertrude de Grutere, de echtgenote van Licques' opvolger Maximiliaan van der Gracht. Uit: Antonius Sanderus, *Flandria illustrata*, Amsterdam, 1641-1644, I, 550-551.

troepen. Farnese roemde in een brief aan Filips II zijn moed en inzet.¹²⁰ In het najaar van 1597 opereerde hij met zijn soldaten in Friesland.¹²¹ In 1603 werd hij door de aartshertogen aangesteld als kapitein van het kasteel van Rupelmonde. Hij cumuleerde later deze functie met zijn ambt van hoogbaljuw, dat hij in opvolging van zijn schoonvader opnam vanaf 1 januari 1604.¹²² In 1630 werd zijn heerlijkheid Wissekerke omwille van zijn militaire en andere verdiensten verheven tot baronie.¹²³ Hij overleed er op 17 oktober 1635.¹²⁴

120 Farnese aan Filips II, 29 oktober 1588, Lefèvre, *Correspondance*, dl. 3, 367-368.
 121 RABN, Hoofdcollège Land van Waas, inv.nr. 383, f° 49 v° en 52 v°.
 122 KW, Vilain XIII, nrs. 3000 en 3018; ARA, Rekenkamers. Delen en banden (registers), inv.nr. 14485.
 123 KW, Vilain XIII, inv.nr. 3022a.
 124 J.C.J. de Vegiano en J.S.F.J.L. de Herckenrode, *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*, dl. 3, Gent, 1868, 1619.

5.8 *Servaas de Recourt de Licques (hoogbaljuw 1631-1639)*

Servaas was de oudste zoon van Philippe de Recourt de Licques en Margaretha Van Steelant. In 1624 huwde hij met Margaretha de Robles, een dochter van Juan de Robles en Maria van Liedekerke. Juan de Robles, gouverneur van Rijsel, Douai en Orchies en eerste graaf van Annappes,¹²⁵ was een zoon van de bekende Gaspar de Robles, een vooraanstaand legerleider onder Alva en Farnese en stadhouder in Friesland, Groningen en Drenthe.¹²⁶ Maria van Liedekerke was een zus van Margaretha van Liedekerke, echtgenote van de Spaanse militair en diplomaat Carlos Coloma. Hij behoorde in de eerste decennia van de zeventiende eeuw tot de absolute politieke en militaire top in de Spaans-Habsburgse Nederlanden.¹²⁷ Servaas en Margaretha woonden in het kasteel Wissekerke te Bazel en kregen er acht kinderen. De oudste zoon, Philippe (geboren in 1625), werd na het overlijden van zijn vader baron van Wissekerke. Een andere zoon, Eugène (geboren in 1635), werd hoofdschepen van de kasselrij.

In oktober 1620 werd Servaas de Recourt door de aartshertogen aangeduid als opvolger van zijn vader van zodra deze zou overlijden of afstand doen van zijn ambt. Hij kreeg bovendien de opdracht om hem in de uitoefening van de functie bij te staan.¹²⁸ Hij nam toen duidelijk een aantal militaire opdrachten op zich – in 1621 werden de vijandelijkheden met de Republiek hervat – want in 1624 was hij bevelhebber van een legereenheid van 300 manschappen en commandant van de forten van Kallo, Burcht en Verrebroek.¹²⁹ Begin 1631 legde zijn vader het ambt neer en werd hij de nieuwe hoogbaljuw. Op 12 mei 1631 legde hij daartoe de eed af in de Rekenkamer¹³⁰ en op 19 mei 1631 in het hoofdcollege.¹³¹ Hij overleed te Bazel op 1 februari 1639.¹³²

5.9 *Maximiliaan van der Gracht (hoogbaljuw 1639-1649)*

De omstreeks 1580 geboren Maximiliaan van der Gracht stamde uit een oude Gentse patriciërsfamilie die een reeks heerlijkheden bezat in de streek rond Kortrijk, zoals Schar-dau, Bavikhove en Beaulieu.¹³³ Zijn grootvader François was hoogbaljuw van Gent in het

125 KW, Vilain XIII, inv.nr. 3028; Janssens, 'De familie de Recourt de Licques', 157. Annappes is een deel van het huidige Noord-Franse Villeneuve-d'Ascq.

126 In 1585 kwam hij om het leven tijdens de belegering van Antwerpen. Zie over hem R. Fagel, 'La imagen de dos militares españoles decentes en el ejército del duque de Alba en Flandes: Cristóbal de Mondragón y Gaspar de Robles', in: P. Collard, M. Norbert Ubarri en Y. Rodríguez Pérez (red.), *Encuentros de ayer y reencuentros de hoy. Flandes, Países Bajos y el Mundo Hispánico en los siglos XVI-XVII*, Gent, 2009, 73-91.

127 Vermeir, *In staat van oorlog, passim*; M.A. Guill Ortega, *Carlos Coloma, 1566-1637. Espada y pluma de los tercios*, San Vicente, 2007, 305-308 en *passim*.

128 KW, Vilain XIII, inv.nr. 3008.

129 KW, Vilain XIII, inv.nr. 3028.

130 KW, Vilain XIII, inv.nr. 3009.

131 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 390, f° 129 v°.

132 KW, Vilain XIII, inv.nr. 5756.

133 Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, 620.

tweede kwart van de zestiende eeuw,¹³⁴ maar zijn vader Antoon ruilde Gent voor Mechelen, waar hij zich vestigde na zijn huwelijk met Gertrude van Berlo. Zij zou later via erfenis de Brabantse heerlijkheden Vremde, Eekhoven en Vriesslele verwerven.¹³⁵ Hun zoon Maximiliaan trad in 1617 in het huwelijk met Gertrude de Grutere, een dochter van Filips de Grutere, heer van Eksaarde, schepen van de Keure en van Gedele in Gent,¹³⁶ hoofdschepen van Waas en zoon van de voormalige Wase hoogbaljuw Antoon de Grutere. Via zijn echtgenote zou Maximiliaan van der Gracht ook heer van Belsele worden. François, de oudste zoon van Maximiliaan van der Gracht en Gertrude de Grutere, was kapitein van een compagnie cavalerie en stierf ongehuwd op jonge leeftijd. De tweede zoon, Jean-Frédéric, volgde zijn vader op als hoogbaljuw en de derde zoon, Werner-Ignace, werd Waas hoofdschepen. Dochter Jeanne Philipotte trouwde op 10 december 1641 in Temse met hoofdschepen Maximiliaan Antoon Lanchals. Een andere dochter, Gertrude, werd kloosterlinge bij de dominicanessen in Temse.

Hoewel hij zowel via zijn eigen familie als via zijn schoonfamilie nauw verbonden was met het Land van Waas, bracht Maximiliaan van der Gracht het grootste deel van zijn leven door in Mechelen.¹³⁷ Alvorens hij hoogbaljuw werd in de kasselrij Land van Waas, was Maximiliaan van der Gracht kapitein van driehonderd infanteristen (die hij met eigen middelen bekostigde)¹³⁸ en schout van Mechelen, een ambt dat hij in 1627 overnam van zijn in dat jaar overleden broer François van der Gracht, een voormalig lid van de hofhouding van Albrecht en Isabella.¹³⁹ Twaalf jaar later vestigde hij zich met zijn familie in het Waasland om er hoogbaljuw te worden.¹⁴⁰ Hij was toen bijna zestig jaar oud. Hij was duidelijk erg bemiddeld, want ook in het Waasland stond hij in voor de financiering van een legeronderdeel, een compagnie van honderd cavaleristen.¹⁴¹ Na tien jaar dienst liet hij in 1649 om gezondheidsredenen zijn ambt over aan zijn zoon Jean-Frédéric. Hij overleed op 19 september 1659.¹⁴²

134 Hij was in functie tijdens de opstand van de Gentenaars tegen Karel V in 1537-1540 en toonde zich toen een standvastig medestander van landvoogdes Maria van Hongarije, zie J. Decavele, *Keizer tussen stropdraggers. Karel V, 1500-1558*, Leuven, 1990, 166.

135 Gertrude de Berlo overleed in 1591, Antoon van der Gracht in 1619. Ze werden beiden begraven in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Mechelen, Vegiano en Herckenrode, *Nobiliaire*, dl. 2, 856 en 860-861.

136 *Memorieboek der stad Ghent van tjaer 1501 tot 1795*, dl. 3, Gent, 1853, 122, 125 en 127; RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 389, f° 11 v°.

137 In *De schadt-kiste der filosofhen ende poeten waer inne te vinden syn ...*, uitgegeven na het Mechelse landjuweel van 1621, wordt Maximilien van der Gracht vermeld als prince d'Amour en zijn broer François als overdeken van de oudste Mechelse rederijderskamer De Peoene, E. De Bock, *Opstellen over Colijn van Rijsslele en andere Rederijders*, Antwerpen, 1958, 65.

138 J. De Le Roy, *L'érection de toutes les terres, seigneuries et familles titrées du Brabant, prouvée par des extraits des lettres patentes tirez des originaux*, Amsterdam, 1706, 60.

139 ADN, Chambre des Comptes, inv.nr. 64, f° 50. François van der Gracht stond in hoog aanzien bij de aartshertogen Albrecht en Isabella. Ze namen hem in 1614 op in hun hofhouding als gentilhomme de la boca (tafelheer), zie D. Raeymaekers, *Siempre un pie en palacio. Het hof en de hofhouding van de aartshertogen Albrecht en Isabella, 1598-1621*, doctoraatsverhandeling Universiteit Antwerpen, Antwerpen, 2009, 208.

140 ADN, Chambre des Comptes, inv.nr. 64, f° 117 v°-119 r° en RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 391, f° 60.

141 De Le Roy, *L'érection de toutes les terres*, 60.

142 Vegiano en Herckenrode, *Nobiliaire*, dl. 2, 860.

5.10 Jean-Frédéric van der Gracht (hoogbaljuw 1649-1661)

Jean-Frédéric van der Gracht werd in 1626 geboren te Mechelen maar verhuisde in 1639 met zijn ouders naar het Land van Waas.¹⁴³ In 1649 volgde hij, op relatief jonge leeftijd, zijn vader Maximiliaan van der Gracht op als hoogbaljuw van de kasselrij. Hij huwde met Margaretha-Francisca van Varick, dochter van Nicolaas van Varick, markgraaf van Antwerpen en erfelijk burggraaf van Brussel. Door dit huwelijk allieerde Jean-Frédéric van der Gracht zich met de hoogste Brabantse ambtsadel. Nicolas' grootvader was Nicolas Damant, voorzitter van de Hoge Raad voor de Nederlanden en Bourgondië te Madrid van 1588 tot 1598 en nadien kanselier van Brabant.¹⁴⁴ Het koppel kreeg twee dochters, Gertrude Philippine en Anne Louise. De eerste huwde met een verre verwant, Jean-François van Rommerswael, de tweede met Rogier-Wauthier van der Noot, die er in 1678 in slaagde zijn heerlijkheid Carloo te laten opwaarderen tot baronnie.¹⁴⁵ Hij werd later burgemeester van Brussel.¹⁴⁶

In opvolging van zijn vader werd Jean-Frédéric van der Gracht in 1649 Waas hoogbaljuw. Hij overleed in functie, op 20 augustus 1661, en werd begraven in het Sint-Anna-Consolatieklooster te Temse, waar zijn zuster was ingetreden en waar ook zijn ouders een laatste rustplaats hadden gevonden.¹⁴⁷ Mede door het voortijdige overlijden van zijn broer François erfde Jean-Frédéric een aanzienlijk aantal heerlijkheden, waaronder Belsele en Vremde nabij Lier. Deze laatste heerlijkheid werd op 23 augustus 1660 tot baronnie verheven.¹⁴⁸

5.11 Alexander II de Bournonville (hoogbaljuw 1662-1665)

Met prins Alexander II de Bournonville werd een van de meest vooraanstaande aristocraten van de Habsburgse Nederlanden hoogbaljuw van het Land van Waas.¹⁴⁹ Hij werd in 1616 geboren als oudste zoon van Alexander I de Bournonville (graaf van Hennin), die in 1632 betrokken was in een samenzwering tegen Filips IV en in 1656 stierf in zijn ballingsoord Lyon.¹⁵⁰ Alexander II werd door Filips IV gerehabiliteerd en kreeg in 1658 van hem de prinselijke titel.¹⁵¹ Hij huwde met Ernestine Françoise van Arenberg, dochter van Phi-

143 Vegiano en Herckenrode, *Nobiliaire*, dl. 2, 860-861.

144 R. Vermeir, 'A latere principis. Le Conseil Suprême des Pays-Bas et de Bourgogne sous Philippe II, 1588-1598', *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2010, 1085-1104.

145 De Le Roy, *L'érection de toutes les terres*, 93.

146 E. Lejour, *Inventaire des archives de la famille van der Noot*, Brussel, 1954, 9.

147 Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 304.

148 De Le Roy, *L'érection de toutes les terres*, 60; P. Janssens en L. Duerloo, *Wapenboek van de Belgische adel: van de 15de tot de 20ste eeuw*, dl. 2, Brussel, 1992, 211.

149 Hij en zijn vader Alexander I staan ook bekend als de hertogen van Bournonville. De hertogelijke titel was echter van Franse oorsprong en werd niet door Filips IV erkend.

150 R. Vermeir, 'Le duc d'Arschot et les conséquences de la conspiration des nobles (1634-1640)', in: H. Soly en R. Vermeir (red.), *Beleid en bestuur in de Oude Nederlanden. Liber Amicorum prof. dr. M. Baelde*, Gent, 1993, *passim*.

151 Janssens en Duerloo, *Wapenboek*, dl. 1, 356.

lippe-Charles, prins van Arenberg en hertog van Aarschot (die eveneens in de samenzwering betrokken was) en Isabelle-Claire de Berlaymont. Aan het einde van de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) was hij officier in de legers van keizer Ferdinand III. Omstreeks 1650 trad hij in militaire dienst van Spanje en maakte hij als bevelhebber naam en faam tijdens de laatste jaren van de Frans-Spaanse oorlog (1635-1659).¹⁵² In 1673 volgde zijn opname in het Gulden Vlies. Met zijn benoeming tot onderkoning van Catalonië (1678) en van Navarra (1686) klom hij op tot de absolute bestuurlijke en militaire top van het Spaans-Habsburgs imperium.¹⁵³ Hij overleed te Pamplona in 1690.

Zijn belangstelling voor het hoogbaljuwschap van Waas – dat hij nooit persoonlijk heeft uitgeoefend, al legde hij op 1 juni 1662 te Sint-Niklaas wel zelf de eed af¹⁵⁴ – is wellicht te verklaren door het feit dat hij, net als zijn vader Alexander I, heer was van Temse en soms op het imposante kasteel van de heerlijkheid verbleef.¹⁵⁵ Daarnaast speelden wellicht ook economische berekeningen een rol, hij was immers de eerste die het ambt in leenpand nam. Daarvoor betaalde hij aan de vorst de eenmalige som van 40.000 gulden, wat bijna het twintigvoud was van de jaarlijkse pacht die tot dan ten laste lag van de hoogbaljuws.¹⁵⁶ In ruil kon hij vrij over het ambt beschikken en alle inkomsten incasseren die het opleverde. Toch bleef hij niet lang eigenaar van het ambt. In 1665 verkocht hij het hoogbaljuwschap aan Jacques des Marès.

5.12 Jacques des Marès (hoogbaljuw 1665-1678)

Met Jacques des Marès wordt opnieuw aangeknoopt met de familie Van der Gracht. Hij was de kleinzoon van Porus des Marès, griffier van de Grote Raad van Mechelen,¹⁵⁷ en de zoon van Jean des Marès, schepen te Mechelen en stadhouder van het leenhof van het Land van Mechelen. De Waas-Mechelse connectie suggereert banden tussen de families Van der Gracht en Des Marès, wat bevestigd wordt door het feit dat Jacques des Marès in Belsele een huis betrok dat had toebehoord aan de familie Van der Gracht.¹⁵⁸ Ook zijn heerlijkheid Walle had hij overgekocht van de erven van Jean-Frédéric van der Gracht. In 1663, kort voor hij het hoogbaljuwschap van De Bournonville overnam, werd zijn heerlijkheid Marès (in Haubourdin in de buurt van Rijsel)¹⁵⁹ verheven tot baronnie. Hij trad tweemaal in het huwelijk, met Marie-Fernande du Quesnoy (een dochter van de Brusselse burgemeester Jérôme du Quesnoy) en na haar overlijden met Marie-Charlotte Le Poyvre.

152 Archivo General de Simancas (hierna verkort 'AGS'), Estado, leg. 2267, f° 148.

153 R. Vermeir, 'Je t'aime, moi non plus. La nobleza flamenca y España en los siglos XVI-XVII', in: B. Yun Casalilla (red.), *Las redes del imperio: élites sociales en la articulación de la Monarquía Hispánica, 1492-1714*, Madrid, 2009, 313-337.

154 Van Naemen, 'Chronique', 1887-88, 305.

155 M. de Villermont, *Le duc et la duchesse de Bournonville et la cour de Bruxelles*, Brussel, 1904, 107. Het kasteel werd gesloopt in 1783.

156 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 76.

157 L. Stroobant, *Les magistrats du Grand Conseil de Malines*, Antwerpen, 1903, 550.

158 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 77.

159 Janssens en Duerloo, *Wapenboek*, dl. 2, 688.

Beide huwelijken bleven kinderloos. Des Marès overleed te Antwerpen 1678.¹⁶⁰ Hij had er zich met enkele hoofdschepenen teruggetrokken nadat Franse legers grote delen van het graafschap Vlaanderen hadden ingenomen. De Franse bezetting van het Waasland vanaf het voorjaar van 1678 had geleid tot een splitsing van het hoofdcollege. Een Spaansgezinde groep zetelde in Antwerpen en een Fransgezinde groep bevond zich in Gent.¹⁶¹ Hieraan kwam een einde na 22 februari 1679. De griffier van het hoofdcollege noteerde toen in het resolutieboek dat de Franse troepen de kasselrij hadden verlaten.¹⁶²

5.13 Philippe-François de Jauche de Mastaing (hoogbaljuw 1678-1683)

Hij werd geboren omstreeks 1595 en was de zoon van Charles-Robert de Jauche de Mastaing en Marie Bogaert. Zijn oom Philippe was graaf van het Vlaamse Lierde en van het Henegouwse Mastaing. De familie De Jauche had verre Brabantse wortels maar bezat vooral goederen in Vlaanderen, die zich voornamelijk situeerden ten zuiden van Gent, met onder meer de heerlijkheden Massemen-Westrem, Machelen en Kruishoutem.¹⁶³ Zijn grootvader langs moederskant François Bogaert, heer van Moerkerke, was meermaals schepen en burgemeester van der commune van Brugge.¹⁶⁴

Zijn eerste huwelijk met Marie de Clercq de Wissocq bleef zonder kinderen. Na haar dood hertrouwde hij met Anne-Thérèse de Harchies de ville d'Estrepy, dochter van Jean de Harchies de ville d'Estrepy en Marie-Antoinette-Florence de Griboval. Ze kregen vier kinderen, waaronder Claude-Albert-Florent de Jauche de Mastaing, die de titels erfde van graaf van Kruishoutem en baron van Moerkerke.¹⁶⁵

Het was Lodewijk XIV die hem in september 1670 de grafelijke titel had verleend.¹⁶⁶ Hoewel hij na de terugtrekking van de Fransen van landvoogd Villahermosa het bevel ontving zijn functie neer te leggen, kreeg hij op 15 juli 1679 toch de toelating om hoogbaljuw te blijven.¹⁶⁷ Op 20 juli 1679 legde hij de eed af.¹⁶⁸ Aangezien hij meestal te Gent

¹⁶⁰ Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 76.

¹⁶¹ Deze splitsing was het gevolg van een brief van de landvoogd van 8 april 1678, waarin hij bevel gaf aan het hoofdcollege om zich terug te trekken in Antwerpen of op het Vlaams Hoofd. Enkel de Spaansgezinde leden gaven hieraan gevolg. Het betrof de hoogbaljuw, de griffier en vier hoofdschepenen. Uit verschillende resoluties blijkt dat zij vergaderden in de stad Antwerpen. De precieze locatie is niet bekend. De kasselrijruden werden georganiseerd op het Vlaams Hoofd (RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 399, f° 85 v°, 102, 104 en 108 r°). Het Fransgezinde hoofdcollege huurde drie kamers in het huis van een zekere Pieter Lummens in de Sint-Baafsparochie te Gent. Daar vonden ook de kasselrijruden plaats. Frankrijk stelde een nieuwe hoogbaljuw aan, evenals vier hoofdschepenen en een griffier (RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 400, f° 3 v° en 47 v°).

¹⁶² ABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 399, f° 139 r°.

¹⁶³ Buylaert, *Repertorium*, 385-388.

¹⁶⁴ Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 78; W.H.J. Weale, *Tableaux de l'ancienne école néerlandaise exposés à Bruges dans la grande salle des halles*, Brugge, 1867, 164.

¹⁶⁵ Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 77-78.

¹⁶⁶ Janssens en Duerloo, *Wapenboek*, dl. 2, 439.

¹⁶⁷ RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 401, f° 2.

¹⁶⁸ RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 401, f° 58 r°.

verbleef,¹⁶⁹ liet hij het ambt in de praktijk wellicht door een stadhouder uitoefenen. Hij overleed op 23 februari 1683 als gevolg van een ziekte.¹⁷⁰

5.14 Ferdinand Filips van Boneem (hoogbaljuw 1686-1728)

Na het overlijden van de graaf van Kruishoutem bleef het ambt ongeveer drie jaar vacant, omdat de Staten van Vlaanderen zich verzetten tegen de benoeming van de graaf François van Ursel – een Brabander – tot nieuwe hoogbaljuw (*infra*). Op 13 oktober 1676 werd Ferdinand Filips van Boneem uiteindelijk door alle partijen aanvaard als nieuwe hoogbaljuw.

Hij stamde uit een adellijke schepenfamilie van het Brugse Vrije¹⁷¹ en was voor zijn aanstelling tot Waas hoogbaljuw ook hoogschepen van het Vrije geweest.¹⁷² Zijn vader Jan Filips, heer van Boneem (een heerlijkheid te Sint-Kruis bij Brugge), was op het einde van de zeventiende en aan het begin van de achttiende eeuw meermaals burgemeester van Brugge. Zijn moeder, Marie Anchemant, kwam eveneens uit een familie die behoorde tot de politieke elite van Brugge en het Brugse Vrije. In februari 1699 kreeg hij van Karel II de titel van baron.¹⁷³

Zijn eerste echtgenote was Louise Eleonore Volckaert. Het huwelijk vond plaats te Gent op 28 maart 1688. Ze was een dochter van Filips Volckaert, heer van Welden (Zevergem), schepen van de Keure en van Gedele en thesaurier van Gent, en Catharine Nieulant, die zelf een dochter was van Waas hoofdschepen Frederik Nieulant. Louise Eleonore was een zus van Antoine Ferdinand Volckaert, soeverein-baljuw van 1656 tot 1681, en van Frédéric François Volckaert, algemeen ontvanger van Vlaanderen.¹⁷⁴ Dit huwelijk bleef kinderloos. In september 1697 hertrouwde hij in zijn woonplaats Sint-Niklaas met Catharina Francisca van Schaverbeke.¹⁷⁵ Zij was een dochter van hoofdschepen Jacques Augustijn van Schaverbeke. Hun zoon en dochter overleden zonder nageslacht.

Ferdinand Filips van Boneem stierf op 12 februari 1728. Het ambt van hoogbaljuw bleef in de familie. Het werd op 31 maart 1728 overgenomen door Frédéric-François-Hubert Volckaert, graaf van Welden, een neef van zijn eerste echtgenote.¹⁷⁶

169 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 14, f° 77 r°-78 r°.

170 RABN, Hoofdcollege Land van Waas, inv.nr. 403, f° 10 v° en 19 v°.

171 J. Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*, Antwerpen, 2003, 176.

172 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 79.

173 Janssens en Duerloo, *Wapenboek*, dl. 1, 316.

174 K. Van Gelder, *Tussen veel vuren. Het soeverein-baljuwschap van Vlaanderen in de Vroegmoderne Tijd (1500-1733)*, Kortrijk, 2007, 216-218.

175 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 79; A.J.V.M. de Schoutheete de Tervarent, *Inventaire général analytique des archives de la ville de Saint-Nicolas (Waes)*, Brussel, 1872, 41.

176 Van der Vynckt, *Les anciennes magistratures*, 80.

6 Besluit

Wanneer men de bevoegdheden van de hoogbaljuws beschouwt over de langere termijn, kan een vrij grote mate van stabiliteit worden vastgesteld. Ze doen op het einde van de zeventiende *grosso modo* nog steeds wat ze deden aan het begin van de zestiende eeuw. De oorlogsomstandigheden als gevolg van de opstand in de Nederlanden zorgden er echter voor dat de Wase hoogbaljuws gedurende enkele decennia belangrijke militaire opdrachten op zich namen. Door haar ligging tegenover Antwerpen werd de kasselrij in 1583-1585 het brandpunt van de militaire operaties en ook nadien bleef ze door de nabijheid van Staats gebied een regio die regelmatig het toneel was van vijandelijkheden en waar derhalve een verhoogde waakzaamheid geboden was. De hoogbaljuw speelde hierin een rol van betekenis. Servaas Van Steelant was zelfs een sleutelfiguur in het kader van de belegering en de inname van Antwerpen door Farnese. Tot het einde van de vijandelijkheden tegen de Republiek omstreeks 1648 waren de opeenvolgende hoogbaljuws intens betrokken bij de landsverdediging, rechtstreeks omdat ze bevelhebbers waren van militaire vestingen in het Waasland en eigen troepen ter beschikking hadden, maar ook onrechtstreeks, omdat ze in het kader van de krijgsverrichtingen allerlei logistieke taken op zich namen. De omstandigheden dicteerden mede de invulling van het ambt.

Van alle hoogbaljuws behalve één kan met zekerheid worden gesteld dat ze van adel waren. Enkel bij Simon Maegherman was dat niet het geval, maar het is niet uitgesloten dat hij slechts een interimaris was, die Lodewijk Van Steelant – zijn voorganger én opvolger – gedurende een drietal jaar heeft moeten vervangen. In de zestiende eeuw was het vooral de traditionele elite uit het Waasland die de hoogbaljuws leverde, zoals ook vele hoofdschepenen uit haar midden kwamen. Deze families waren sterk op Gent gericht. Ze hadden er verwanten en bezittingen en hun telgen vervulden er openbare ambten. Servaas Van Steelant zocht het echter hogerop. Via zijn huwelijken, en dat van zijn enig overlevend kind Margaretha, poogde hij aan te sluiten bij de sociaal-economische bovenlaag van de Habsburgse Nederlanden. En dat lukte! Met zijn schoonzoon en opvolger Philippe de Recourt ging zelfs de poort van het Brusselse hof open. Tijdens zijn mandaat werd Wissekerke verheven tot baronnie. Ook de volgende hoogbaljuws Servaas de Recourt en Maximiliaan en Jean-Frédéric van der Gracht hadden persoonlijke banden met de hoogste bestuurlijke en militaire kringen. Met De Bournonville kwam het kruim van de aristocratie zelf aan zet in het Waasland. De passage van de prins was echter van korte duur. Het is niet onwaarschijnlijk dat de investering niet het gewenste economische rendement opleverde en dat hij het hoogbaljuwschap daarom maar weer van de hand deed. De functie bleef echter in trek bij de ambtsadel. Met Des Marès, De Jauche de Mastaing en Van Boneem kwam het ambt weer in handen van een Vlaams-Brabantse regionale elite. De graaf van Ursel had er zelfs een krachtmeting met de Staten van Vlaanderen voor over, maar hij trok aan het kortste eind.

Het hoogbaljuwschap was een begeerde functie. De houders en hun familie deden er

alles aan om het ambt binnen de eigen kring te houden. In de zestiende en de eerste decennia van de zeventiende eeuw lijkt het wel de *chasse privée* van de Van Steelants. Dat het ambt hen ontglipte na de dood van Lodewijk Van Steelant in 1551, had wellicht alles te maken met het feit dat de spreekwoordelijke lange arm van concurrent Willem Van Waelwyck reikte tot in hof van Maria van Hongarije. Toen hij echter wegens malversaties uit zijn functie ontzet werd, was het opnieuw de beurt aan een Van Steelant, Servaas. Na een lange carrière regelde hij de overdracht van het ambt aan zijn schoonzoon, die het op zijn beurt kon doorspelen aan zijn zoon. Met Lodewijk en Servaas Van Steelant en Philippe en Servaas de Recourt de Licques bleef het hoogbaljuwschap tussen 1523 en 1639 ongeveer honderd jaar in handen van één en dezelfde familie. Het was wellicht omdat er in 1639 geen volwassen mannelijke opvolger klaarstond dat de functie overging naar een, weliswaar aangetrouwd, lid van een andere machtige Wase familie, De Grutere. Schoonzoon Maximiliaan van der Gracht beschikte over goede troeven. Hij had militaire ervaring, zijn broer was lid geweest van de aartshertogelijke hofhouding, hij was schout van Mechelen en hij had via zijn huwelijk met Gertrude de Grutere een letterlijke voet aan de grond in het Waasland; hij werd zelfs heer van Eksaarde. Hij verwierf het hoogbaljuwschap en na hem ging het probleemloos over op zijn zoon Jean-Frédéric van der Gracht.

Het lijkt aannemelijk dat precies omdat in 1661 het hoogbaljuwschap voor 40.000 gulden in leenpand werd gegeven, er een kaper op de kust zou verschijnen en dat eender welke kapitaalkrachtige geïnteresseerde met invloed in Brussel het ambt zou kunnen binnenhalen. Dat lijkt inderdaad het geval te zijn met De Bournonville. Zijn sociaal profiel verschilt immers danig van dat van zijn voorgangers. Toch klopt deze veronderstelling niet helemaal. Jean-Frédéric van der Gracht had geen mannelijke nakomelingen, de functie kwam daardoor als het ware vrij. Daarbij komt dat De Bournonville wel degelijk een herkenbare band had met het Waasland. Hij was immers heer van Temse. De invoering van het leenpand is niet de verklaring van de sociale trendbreuk (40.000 gulden was wel een fiks bedrag maar voor de rijke Wase families was dat helemaal niet onoverkomelijk), wel het feit dat er in hoofde van de familie Van der Gracht geen opvolging voorhanden was. De Bournonville kon zo een leemte opvullen. Na hem kwam het ambt weer in handen van families die profielmatig te vergelijken waren met zijn voorgangers. Een persoonlijke band met de kasselrij of haar leidende families speelde ook hier weer een rol. Des Marès was bekend met de familie Van der Gracht en Ferdinand Filips van Boneem was een verwant van de Wase familie Nieulant. In het geval van Philippe-François de Jauche de Mastaing kon een territoriale of persoonlijke connectie niet worden gedetecteerd, maar zijn benoeming, door Lodewijk XIV, gebeurde in bijzondere omstandigheden.

De meeste hoogbaljuws woonden permanent, of te minste zeer regelmatig, in de kasselrij. Dat werd hen door de centrale regering ook opgelegd. Sinds het midden van de zestiende eeuw lieten ze zich echter bijstaan door een vaste stadhouder, aan wie ze veel konden delegeren. Tijdens het mandaat van Alexander II de Bournonville deed die plaatsvervanger wellicht alle werk, want de prins verbleef niet altijd op zijn kasteel te Temse. Hij

en Philippe-François de Jauche de Mastaing zijn de enige twee hoogbaljuws die niet in het Waasland hun vaste residentie hadden. Het is wellicht niet toevallig dat precies zij slechts enkele jaren hoogbaljuw bleven. De korte ambtstijd van Antoon de Grutere kan dan weer worden verklaard door de politieke en militaire instabiliteit die in de jaren na 1576 heerste in het graafschap. Voor veruit de meeste Wase hoogbaljuws was het ambt een definitieve en laatste betrekking, die ze uitoefenden tot hun overlijden of tot op het ogenblik dat ze wegens hoge leeftijd of ziekte de functie doorgaven aan (meestal) een verwant. Lodewijk Van Steelant was in totaal ongeveer een kwart eeuw jaar lang hoogbaljuw, voor Servaas Van Steelant en Ferdinand Filips van Boneem was dat telkens maar liefst ongeveer veertig jaar. *Temps immuable, temps lent?* Als het van de Wase hoogbaljuws afhing, beslist.

Summary

This article examines the role of the high bailiff. This official, appointed by the sovereign, played an important part in both the public life and the military affairs of the County of Flanders' castellanies. More specifically, it focuses on the high bailiff of the Land of Waas. The aim of this contribution is twofold. Firstly, it aims to delineate what the high bailiff's position in the castellany was, what his powers were, and whether either changed during the course of the two centuries covered in this study. Secondly, this article examines some individual aspects of the successive holders of this office, including their family networks, career development and the status that they enjoyed. Based on these findings, conclusions are drawn on the evolving social profile of the high bailiffs of the Land of Waas.

Keywords

County of Flanders, Castellany Land of Waas, High Bailiff, Prosopography